

NAVZKRIŽJA IN NASPROTJA

Ze nekaj časa leži nad našim kulturnim prizadevanjem čudna teža; ne moremo si prikivati, da je naša katoliška skupnost zlasti v kulturno-vzgojnih zadevah prepojena z nezaupanjem, zagrenjenostjo in nasprotovanjem. Posebno ob pismu Edvarda Kocbeka »Enemu izmed ozkih« (DS 1935, št. 5) se je pokazalo, da so med nami velika nesporazumljenja glede osebne oblikovanosti, glede življenjske pripravljenosti, glede sredstev v javnem delu in tudi glede poravnavanja nesoglasij med seboj. Vse to nas sili, da pogledamo v neposredno preteklost, se porazgovorimo in odločimo, kako bo z nami zanjeprej, zakaj današnji čas, ki vsako javno delo postavlja v novo preizkušnjo, terja najprej zaupanja, spoštovanja in časti med nami samimi.

V resnici je največ vznemirjenja vzbudilo pismo E. Kocbeka. Zato je najprej važno, da se to pismo ni sprožilo kar samo po sebi; pisatelj odgovarja na dejstva, obrača se proti trenjem, ki so se zadnja leta očitno in prikrito uprizarjala med nami, najprej kot boj apriornega čistega prepričanja, nato kot zahteva apriorne katoliške radikalnosti, kar se je godilo posebno, odkar je v jeseni l. 1935 začela nova struja katoliških akademikov izdajati »Stražo v viharju«. Kocbekovo pismo zavrača zlasti najvidnejše tipične lastnosti onega dela današnje mladine, ki išče rešitve v shematični organizaciji, varnem pokroviteljskem zatišju, in prav zategadelj krivo sodi vsako osebnostno prizadevanje v duhovnem življenju ter napoveduje boj tistim, ki se ne zadovoljujejo s povprečnostjo.

Vse tisto nasprotovanje, ki se po tem pismu ni pokazalo javno, se kajpak upira javnemu razčiščenju, čeprav je značilno za tabor, iz katerega je prihajalo; razni javni odgovori pa kažejo, kako so se posamezne skupine trudile, da bi obrnile pismo nase in si pridobile delež po krivici preganjanih. Te skupine bi bile rade pokazale, da slovenskemu katolištvu pretita nevarnost in ponižanje iz njegove lastne sredine in da je treba kaj ukreniti. Pa prav tu se odkriva posebno vodstvo tega vznemirjenja; vse kaže na tisto staro anonimno središče, ki zanaša v novi čas svoj davni boj za avtoritete, spušča vanj posamezne osebe, samo pa tudi sedaj ostaja v strategičnem ozadju. Tako si razlagamo, da se je oglasil najprej fantovski list »Kres«, za njim dr. Aleš Ušeničnik v »Času« kot branilec »mladcev« in proti zadnjemu še »Lenček« v dijaškem kongregacijskem listu »Naša zvezda«. Vsi glasovi merijo očitno ali prikrito na »Dom in svet« in njegove sotrudnike. Toda čeprav branijo avtoritete, ki jih nihče ne izpodbija, vendar vsi odkrivajo tisto nesoglasje, ki v resnici obstoji in vse kaže, da si nismo edini v dojemanju in preoblikovanju sodobnega življenja. Ker ta nasprotja v taki ali drugačni obliki skušajo ukloniti ali utesniti predvsem notranjo svobodnost kulturnega dela, namesto da bi ga pospeševala in bogatila, se jim končno vendarle moramo upreti. Vsak dan bolj čutimo, kako se v borbo duhov vnašajo pretiravanja in kako se zaradi osebne razdraženosti poudarjajo

manjše vrednote; v takih razmerah se utegne vsako dobro prizadevanje spremeniti v prazno delo, v trenje mlinskih koles brez pšenice, ali pa se končno upre tudi dobra volja, ker se bo brezuspešno otepanje marsikomu pristudilo.

I

Odkod naša nasprotja? Zaradi načel samih? To nesoglasje je v svojem zarodku splošno, ni niti naše domače in ne posebej katoliško. Kakor nasprotja v človeški skupnosti večinoma izvirajo iz dvojne življenjske osnove, iz sprejemajoče in preurejajoče narave, tako je tudi vzrok današnjega nesoglasja prav v tej dvojnosti. Povsod, v narodno politični, družabni ali verski skupnosti se čuti razlika med pristašem, ki sprejema in potrjuje, in med osebnostnim človekom, ki razmišlja in preureja. Pristaš je zvest ali nezvest, se pridruži skupini ali nazoru in oboje lahko zapusti brez posebnega notranjega obračuna in globokih posledic; osebnostni človek je poln nemira, sprejema zdaj z vdanostjo zdaj s trpljenjem, pa se ob marsikateri nujnosti ustavi celo za ceno svoje sreče, dokler ne dozori v njem tisto, kar je drugi sprejel brez težav in pomislekov. Osebnostni človek se odločuje za resnično in dobro iz notranje svobode, zanj svoboda ni pravica do zmote ali hudega; nasprotno, svobodna izbira resničnega in dobrega je za takega človeka najplemenitejša resnica in dolžnost. Ta nasprotja tedaj niso razgiban okras življenja, posledica samovolje, spozabe ali celo objesti, ampak segajo v dvojni namen in zmisel življenja, ki hkrati ohranja in ustvarja. Politične, družabne, kulturne in verske skupine, ki združujejo ljudi različnih značajev in različne življenjske usmerjenosti, se opirajo na obojno vrsto ljudi, ker so jim oboji potrebni. In življenje, ki v urejenih časih pozna več potrpljenja, dobrote in ljubezni, kakor poznamo vsega tega danes, že samo po sebi ta nasprotja premaguje in uravnava. Vendar se ta nasprotja včasih nujno zgoste in udarijo na dan s tako silo, da si ljudje istih nazorov postanejo težki, nespravljeni, celo sovražni. Tako je pri nas danes.

To se dogaja že dobrih deset let, vse odtedaj, ko je v križarskem ali mladinskem gibanju vidneje stopilo v ospredje osebnostno načelo kot osnova zasebnemu in javnemu življenju. Čeprav to gibanje dejansko, načelno in miselno ni podiralo nobene obstoječih vrednot, tudi discipline ne, pač pa zavračalo le vsako svojevoljno in neopravičeno avtoritativnost, ni našlo ne priznanja ne milosti. Ker je postavilo v ospredje vsakega dela osebno doživetje in organsko duhovno zrast, je sprva res premaknilo dotedanjo zunanjo aktivnost v razmišljanja in nova iskanja, poglobilo pa se je prav tako v tradicijo in skušalo podedovano duhovnost spojiti s sedanostjo in najti živ stik z novimi vrednotami življenja. Prav iz tega je jasno, da to osebnostno načelo ni bilo nikak nov liberalizem ali oživitev starega individualističnega humanizma; spomnimo se na poudarek, da vera ni zgolj stvar razuma, ampak vsega človeka; to mladinstvo je prvo prineslo k nam liturgično gibanje in v njem največ delalo; ne pozabimo poglobitve narodne zavesti; poudarilo je širše pojmovanje katolištva, ki sega daleč preko samega izpovedovanja in strankarske opredelitve v dejansko bogoljubno življenje in v celotno do-

brotnost, kjerkoli živi in ustvarja; prav zato je odprlo tudi nove poglede v družabna vprašanja. To gibanje je bilo iz tedanjih vsesplošnih duhovnih tokov nujno, saj se je svet začel drobiti, ko je v vojski spoznal slabotnost in neveljavnost vezi dotedanjega reda. Toda naš starejši rod, ki se je bil zadovoljil s staro organizacijo in se utrdil v avtoritativni zvestobi, je gledal na nove pojave večinoma z nerazpoloženjem in nezaupanjem. To nezaupanje je bilo vsaj deloma razumljivo: v njem je bila skrb za skupnost, celo skrb za nedotakljivost duhovnih osnov, po človeško: tudi skrb za dosedanje mirno posest svojega ostro zarisanega nazora in vrtoglava nejevolja ob drznem poletu mladine; vse to je razumljivo. Zgledi resnične vihravosti ali celo izguba krščanstva za križarstvo ne veljajo, saj se taki primeri dogajajo povsod, tudi v vrstah zgolj pasivnih, le iz organizacije raslih ljudi. Mladinsko gibanje je bilo zaradi svojega zagona v duhovni svet koristno, v tem gibanju so se poživile ustvarjajoče sile in prinesle sadove, ki se jih katoliški skupnosti ni treba sramovati; prav v njih se je katoliško delo uveljavilo celo v širši slovenski skupnosti. Pa če ostanemo kar doma, priznajmo, da je to gibanje vplivalo na vse naše katolištvo, ne izvzemši skrajno desno krilo, saj rabi pojme in izraze, katere je mladinstvo uvedlo ob hudem odporu, ki pa so danes že globoko vsidrani v katoliški zavesti in miselnosti: ideja ponotranjevanja, nujnega doživljanja in osrednjega pomena religioznega okolja je danes splošna dobrina vsega katoliškega gibanja, pa jo je pri Slovencih prvič naglasilo in uresničilo križarstvo.

Čemu še enkrat o tem? Zato, ker so tokovi tega gibanja prišli tudi v »Dom in svet« in se združili z njegovo umetnostno in kulturno smerjo. »Dom in svet« se je zadnja leta trudil, da mladinsko vprašanje razjasni, da odkrije bistvo nasprotij in da pokaže, kaj loči struje, kaj posameznike ter končno najde pot do tiste skupnosti, ki lahko v različnosti združuje vse smeri našega javnega življenja. Pri tem javno poudarjam, da je uredništvo načelno odklanjalo vsako osebno vmešavanje v list, ker je hotelo, da se vsa nesoglasja obravnavajo brez kulturno neodgovornih vplivov. »Dom in svet« se je postavil v sredo slovenskega javnega življenja zato, da pomlaja in oblikuje slovensko duhovno rast; zato duhovna svoboda in osebnost katoliškega človeka odklanjata vsako obstransko nestrpnost. Kakor brez duhovne svobode ni živega prepričanja, tako brez osebnostnega življenja ni ustvarjanja. Tudi v času duhovnih in družabnih akcij ne smemo pozabiti, da mora vsako življenje izhajati iz globin ustvarjajočega duha, ne iz zunanje in niti iz same notranje discipline; ni dovolj, ohranjevati in zbirati, ampak je treba preurejati in prestvarjati. Duhovno življenje kristjana mora biti osebnostno, čeprav velikokrat omaguje v lastni trpkosti in bolečini, v boju in tveganosti, saj Cerkev ni samo ohranjujoča organizacija, ampak ustvarjajoči organizem.

Prišel pa je mlajši nasprotnik. Brž ko je začela izhajati »Straža v viharju«, se je že v svoji 5. številki (8. dec. 1954) neprijazno obregnila ob »Dom in svet«. Nasproti razpravam o krizi duha, o mladinskem vprašanju in osebnostnem človeku je »Straža« postavila nepodpisan napad z naslovom »Kriza besede«. S trditvijo, da predmet naših razprav ni, »katera pota naj si utira

sodobna mladina, temveč predvsem, po katerih in kakšnih potih je mladina pred leti hodila,« je anonimni prokurator začel soditi vrednost mladinskega gibanja. Uspehi so mu zgolj negativni, ne pozna drugega kot »negativistično gledanje na probleme takratnega duhovnega življenja in nekritično kopiranje drugod zraslih in za nas prav nič perečih ideologij«; pisec ugotavlja, da sicer eni trdijo, češ da je »osnovni ton tega gibanja hotel biti obrat h Kristusu in proč od oportunističnega in liberalnega krščanstva,« to pa bi moralo roditi pozitivne vrednote vsaj za sedanjo dobo, če jih že za takratno iz vojne došlo mladino ni rodilo. Nazadnje pisec pove, čemu ugotavlja vse to: »Zato, da ne bi kdo sodil sodobne katoliške mladine po onem, o čemer še danes niso nehali neki ‚mladini‘ razpravljati. Pa tudi zato, da tem ‚mladinom‘ izbijemo vsako misel, da bi mogli tudi v sodobni akademski ‚mladini‘ vnesti svojega duha neizvestnosti in nekega narejenega ‚bogoiskateljstva‘... Zato nasproti dosedanjemu pojmovanju postavlja mladina novo pojmovanje ter pravi: Mi smo mladi katoličani le v toliko, v kolikor je v nas več vere, več upanja in več ljubezni, v kolikor je v nas več moškega teženja po bogopodobnosti, v kolikor je v nas resnično revolucionarni duh Kristusa in večno obnovitvena sila Njegovega nauka. Samo po takem mladinstvu težimo. Vse to je za nas tako jasno in določno, da bi bilo razpisovanje o vsem tem nezvestoba napram samim sebi. Kličemo vsem onim, ki se ne morejo živeti v to, da nam s kopo protislovnih besed prav nič ne imponirajo, naj vendar čisto jasno in nedvoumno povedo svoj ‚Credo‘.«

Iz teh skoraj prevzetnih in udarnih obdolžitev, iz te samohvale boljšega krščanstva, popolne izvestnosti, jasnosti in določnosti je E. Kocbek v svojem pismu skušal zajeti jedro. Kakor je brezimni pisec o »Krizi besede« priostril svoje nasprotovanje v varno versko proklamacijo, o kateri naj bi se ne smel nihče več razgovarjati, tako je E. Kocbek še enkrat odprl vrednost mladinstva za duhovno življenje in povedal, da podoba takega mladega človeka, ki hoče danes nastopati v imenu krščanske obnove, ni pomlajena podoba kristjana, pač pa na novo obrnjena spremljevalka več ali manj interesnih organizacij, ki jim konservativno obličje zemlje pač ni ljubo zaradi čudno lepih davnih vrednot, zaradi globin preteklosti, ampak zaradi lagodne povprečnosti, zaradi »popuščanja univerzalne polnosti današnje mladine.« Kocbek govori zlasti o oblikovanosti mladega človeka, ki v imenu zvestobe do verskih resnic izzivalno smeši vsak osebni boj za življenjsko ravnotežje, ki pred mukami vsakršnega duhovnega iskanja beži v svet idejnega reda in ki v resnici ne stremi v živo načelno, pač pa v tipično življenje. To je podoba lagodnega statičnega človeka, »ki išče varnosti v mislih in čuvstvih, besedah in dejanjih in opuščanjih« (DS 1955, 114), obenem pa iz svoje privzete trdnosti obsoja vse, kar ne gre v njegov odmerjeni kolobar, brez dobre volje, da bi prišel do svojega tovariša ali se vsaj približal vzrokom njegove vznemirjenosti. Glavni namen tega pisma je bil, da v zadnjih posledicah pokaže oblikovanost takega pristaša, ki z zavestjo svoje trdnosti kliče na boj in ki z mnogo preglasno demonstracijo poudarja svoj življenjski nazor; zakaj tisti, v komer je »več vere, upanja in ljubezni,« bo razumel, da ima teženje po večji vernosti tudi drugačne oblike kakor so manife-

stativne in da v jedru duhovno življenje ne obstoji niti v načelni neoporečnosti, ampak celo in vse prej v »bogoiskateljstvu« človeškega nemirnega srca. Tako je razumelo to pismo uredništvo »Doma in sveta« in tako ga razume še sedaj.

To je bil začetek novih sporov in novih »akcij«. Čeprav je »Straža v viharju« kasneje tu in tam svojo sodbo omilila, ni prvotne krivice in svoje neprijaznosti nikoli popravila.

II

Čeprav je E. Kocbek določno povedal, da ne govori proti načelom in da nič ne taji dobre volje do sredstev, s katerimi hoče ta mladina služiti svojim načelom, ampak da ga boli ožina, s katero se načela uveljavljajo, se je oglasil sam dr. Aleš Ušeničnik s člankom »O statiki in dinamiki« (Čas 1934/5, št. IX.—X.) in se obrnil proti »Domu in svetu«, češ da je »prinesel na uvodnem mestu tako zaničljivo sodbo o naši katoliški mladini, da ne moremo iti molče mimo.« S presenetljivo gotovostjo sklepa, da ta sodba »meri očitno posebno na mladce Kristusa Kralja.« Dr. A. Ušeničnik morda ni vedel za pisanje »Straže v viharju«, zato tudi za postanek Kocbekovega članka ni mogel vedeti, kakor Kocbek ni vedel, da »mladci« sploh so, toda tisto anonimno središče, ki tako rado išče nekorektnih ljudi, nevarnih in sumljivih in ki tako uprizarja idejna in načelna nasprotja, je tudi tu nastavilo svojo rano.

Dr. Aleš Ušeničnik proti svoji navadi ni hotel imenovati podpisanega pisatelja; obrnil se je naravnost proti »Domu in svetu« in poudaril: »Dom in svet pravi,« »naj se Dom in svet nič ne izmika«, »Dom in svet bo bržčas dejal« itd. S tem je pač imel namen, ki utegne izvirati iz njegovega osebnega razmerja do lista; morda je čutil, da smo prizadeli nekaj posebno hudega, toda pri tem ni pokazal naše zmote, pač pa svoj preiščeni zamah. Tako se ni niti z eno dobro mislijo ustavil ob očitni bolečini Kocbekove javne izpovedi, ki je tvegala svojo popolno odkritosrčnost, četudi v obliki, ki je ostra za nasprotnika, celo za takega nasprotnika, ki naj uživa mnogo avtoritativnega varstva. Kocbekovo javno pismo dr. A. Ušeničnik nasmehljivo imenuje »zelo moderno razpravo« in ga predstavlja tako, kakršno ni ne po svojem nastroju, ne po ureditvi misli, ne po vsebini. Na eno stran je odbral vse slabe besede, naj si bodo v taki ali drugačni zvezi, na drugo stran vse dobre in pokazal to pismo kot psovanje mladčevstva in samohvalo »Doma in sveta« in »njegovih«. In vendar v tem pismu ni ne zaničevanja ne lastne hvale, pač pa določitev načelno tipičnega in načelno osebnostnega človeka v njunem problematičnem nasprotju. Nedopustni način polemike, ki ga dr. Aleš Ušeničnik doslej gotovo ni še nikoli uporabil, se stopnjuje v njegovem posebnem poudarku »statičnih« vrednot: Bog, Kristus, Cerkev, ko se vprašuje: »Ali je zlasti vzgoja za ljubezen treh prvih osrednjih življenjskih vrednot pogrešna? Ali vsaj za »človeško oblikovanost« in »življenjsko temeljnost« brezpomembna, nerodovitna, prazna? Vzgoja za ljubezen do Boga, do Kristusa, do Cerkev? do Boga, ki je cilj vesoljstva, do Kristusa, ki je resnica in življenje, do Cerkev, ki je od Boga poslana učiteljica narodov? Naj se

»Dom in svet« nič ne izmika, da je mladcem priznal zvestobo do verskih resnic. »Dom in svet« je potegnil v svojo dinamiko tudi svetovni nazor in krščanskega svetovnega nazora brez teh osrednjih resnic ni! Človeku zastane sapa, kako je primerjava statične in dinamične oblikovanosti mogla izzvati to zadnjo alternativo. Ne, v tej pasti nas ni! Vse, kar jih je dr. Aleš Ušeničnik v hierarhičnem redu naštel vrednot za živ in poln krščanski življenjski nazor, postavljamo tudi mi v osredje svojega dela, kljub vsem očitkom o modernizmu in katoliškem liberalizmu. Čeprav se upira, da bi pred tako naperjenimi očitki še posebej poudarjali svoje življenjsko prepričanje, moramo te poizkuse najodločneje zavriniti in vendarle povedati, kaj nas loči.

Loči nas ožina, s katero se verske in druge življenjske vrednote postavljajo v sam razumski red, v tipično bitnost, da se marsikdo čuti varnega samo v taboru in je že v samem okviru priznanih vrednot popolnejši človek. Svet se res danes vnovič zbira v tabore, na desni in levi; nevidni igralci hočejo potegniti črte in utesniti pota in tako skušajo ohraniti sebe. Umiriti hočejo človeka, odtegnili bi ga radi vsaki problematiki, zato mu postavljajo izgotovljene oblike o sedanjem duhovnem in družabnem redu. Preveč jim je človek vznemirjen, preveč jim čuti odgovornosti za vse, kar se dogaja okoli njega. Kdor ne more in noče v njihovo dograjenost, je že njihov načelni nasprotnik. Upam, da ne bo kdo omejil te trditve na izključno verske in večnostne resnice, češ, da o stvari ne sme biti govora. Vse življenje se danes tako oblikuje. Zato nikakor nočemo goniti mladine v neizvestnosti, nihče med nami je ne zbira za to in zločinsko bi bilo, ko bi ji kdo branil, da se v novi ločitvi duhov tudi ona utrdi v krščanskih načelih in v krščanskem življenju. Vsak kulturni delavec je vesel, da se v dobi celo metafizične revolucionarnosti resno utrdi v načelih in nihče ne odreka pomoči pri tem delu. Saj se bo tudi ta mladina, kakor vsaka, sprostila, prej ali slej. Toda nasproti še tako trdno oblikovani načelnosti še vedno postavljamo živo težnjo po preoblikovanju vsega, kar v duhovnem, družabnem in kulturnem življenju prehaja v same oblike, ali kar živi v sami nekoristni avtoritativnosti. In tega je tudi v katoliški družbi dovolj, če ne že preveč.

Zato nas boli tudi marsikak zgled v naši preteklosti, ko smo morda celo iz gorečnosti do najvišjih vrednot, do Boga, Kristusa, Cerkve zožili katoliški življenjski nazor in pripravili vse preveč dokazov okrnitosti, ki katoliškemu človeku ne delajo časti. Tako smo v napačnem strahu za največje vrednote pokazali toliko same logične neizprososti, da se posledice predolgo čutijo v vsej naši novejši kulturi. Saj načela nikogar ne duše, duše ljudje, ki ta načela zaganjajo v ožine. Zato n. pr. priznavamo vso Mahničovo načelnost in celo to, da smo iz nje utrjeni dorasli, ne priznavamo pa njene ozke uporabe.

Loči nas občutek nezaupnosti in sum, češ da v svojem delu za katoliški življenjski nazor zamenjavamo in mešamo vero z osebnostno kulturo, kakor da se vera in kultura izključujeta in ne dopolnjujeta, ali kakor da se ti dve vrednoti lahko kar zamenjata. To je resničen strah pred širino katoliškega kulturnega dela. Res da strokovna verska vprašanja more reševati

samo strokovnjak, ako gre res samo za tiste tako rekoč tehnične vezi med tezami enega sistema, ki so nujno potrebne za njegovo logično izdelanost in dopolnjenost; toda kadar si kakršnokoli resnico osvajam in jo postavljam v živo preizkušnjo, ko se borim z njeno kratko obliko za njeno široko življenjsko vsebino, ko jo prestavljam v druge samostojne in odvisne vrednote, ne more biti svobodnost mojega dela v nasprotju z mojo vernostjo. Kdor zavesti te svobodnosti nima, v resnici ne more biti drugega kot pasiven, neosebosten vernik. Loči nas neharmonično negovani intelektualizem, dedič prosvetljenega racionalizma, ki je pravi nasprotnik vsake življenjske polnosti. Zakaj bi torej ne smel o osebnostnem sprejemanju verskih resnic govoriti tudi neduhovski človek, ko si vendar ne lasti učiteljske oblasti, še manj pa jo popravlja ali taji.

Kar nas končno loči, je neznosnost ljudi. Zaradi svojega trdega značaja se ne morejo vživeti v noben tuj značaj, ne razumejo človeka, ampak zahtevajo od njega same discipline. Ko je dr. A. Ušeničnik razložil bistvo mladčevske vzgoje, se vprašujemo, zakaj je prav zaradi te organizacije in iz nje prišlo toliko hudega nasprotovanja, ki ga pač ni mogoče tajiti. Tudi to naj se pojasni in računi se bodo bolj ujemali. Prav to! Zato je bilo zelo zelo odveč, zlasti za tistega, ki pozna ljudi, da je dr. A. Ušeničnik pod črto pripomnil: »Podtikanje, da so mladci nezavedne žrtve nekih ljudi, ki stojijo za njimi z neduhovnimi interesi, spada pred drug forum. Mladci so cerkvena organizacija!« Drug forum? Cerkvem? Ni bilo treba zadeve tako priostriti, kateregakoli foruma bi si želeli, da si ljudje pogledajo iz oči v oči!

III

Po daljšem presledku se je brez vsake potrebe oglasil pravi mladec in se pognil v plašč — kongreganista. V »Naši zvezdi« (1935/6, št. 7) je »Lenček« (dr. Ignacij Lenček) speljal Kocbekovo pismo v nasprotje z vzgojo v dijaških Marijinih družbah. Tudi ta Lenček je značilen zaradi načina, kako najprej predstavlja predmet, o katerem naj razpravlja; že v uvodu pravi, da so »jedke puščice tega pisma bile namenjene proti neki skupini katoliške mladine, a so slabo zadele: nekatere so zadele le piščev privid, le neko fato morgano v puščavi njegove fantazije, druge pa so zadele ves mladi katoliški rod, ki se danes zbira v dijaških kongregacijah.« Kakor je nespodoben način, s katerim si je mladec poiskal bojišča v dijaški kongregaciji, tako je še bolj nespodobna svobodnost, s katero si je prilastil nagib svojega pisanja. Česar nihče ni storil, to Lenček kar javno trdi in brani: »Koliko je bilo pri nas zadnje čase pisano in govorjeno proti načelom in proti načelnosti, seveda z raznimi dostavki in klavzulami« in »javno propagiranje protikatoliških načel je javen napad na katoliška načela.«

Dolgo res ne vemo, kaj hoče v kolobarju se vrteči načelnik zaradi načela, končno se vendar oglasi moralist in estet ter pove, da brani kongreganiste tudi pred očitki ožine, kadar se bore proti zmotnim načelom, ki so zavita v plašč umetnosti. Če bi ga vprašali, kdo se bori, kdaj in kje, bi bil v zadregi, ali pa bi najbrž odgovoril, da se sploh in vedno bori. Če

bi ga še vprašali, koliko kongreganistov in voditeljev je z njim istih misli, in kdaj so se kongregacije, ki imajo večje naloge kakor idejne boje, čutile prizadete, bi mož najbrž ostal sam. Ta mladec vedne borbe je vendar tako daleč od resnice, da sodi našo umetnost in kritiko, kakor da širita samo zmoto in nalezljivo zablodo. To je storil najbrž samo zato, da more uporabiti nekaj splošnih gesel in da se končno lahko razkorači: »Nikakor ne priznavamo vidika kvalitete za najvišje merilo v duhovnem življenju.« Saj ta Lenček res ne ve, da so »Dom in svet« in njegovi sodelavci že davno utrdili načelo ideje in kvalitete, ne ve, da ga povsod poudarjajo in se po njem tudi ravnaajo; ne ve, da je bilo prav zaradi tega njihovega načela že mnogo javnih debat. Na še bolj nepoznana tla pa si upa, ko govori o gledališču. Ta Mirko iz »Dvanajstih večerov« je daleč zaostal za svojim prednikom; iz samozavestne načelnosti je bolj apriorističen kot sam dr. Junij in dokazuje, da mu je njegovo bojno načelo ljubše kakor resnica. Dvomil bi, da se je ta varuh čiste umetnosti kdaj srečal z njo, tako suverena je njegova ločitev pravega in krivega, tako brezobzirno trdi so njegovi vidiki. Vse bolj razkriva, kako mu je lepota tuja, kako majhno je napravil resnico, njeno skrivnostno sestro. Kako bi se tedaj s takim možem spuščali v nasprotje! Vse ima prav in naj ima!

Le še tole! Potem, ko je preganjalec »širokogrudnosti« in »krivih načel« opravil svoje delo in se je ponosno stisnil v skrajno ožino (»če pa je resnica ozka, smo ozki tudi mi! Kar ponosni smo na to ožino«), postane naenkrat silno širok: »Široki pa hočemo biti vedno napram onim, ki so v dobri volji na napačni poti! Occidite errores, diligite errantes!« Dasi ne vemo, kdo je na napačni poti v dobri volji, kdo v hudobni, moramo ta konec odkloniti že zategadelj, ker popolnoma nasprotuje Lenčkovemu delu. Po nedognanih, izvitih in krivičnih očitkih si je ta prokurator načel umil roke z ljubeznijo! Sicer se njegovo izposojeno načelo ljubezni sliši kar otročje, toda če ga jemljemo resno, je vendar nerodno, da je iz prvih mladčevskih vrst prišel tako čuden primer oblikovanosti.

Tudi tako nastanejo tabori in duhovne vojske.

IV

Kako načelno nasprotovanje preide tudi v organizirane sovražnosti, dokazuje lanski letnik »Straže v viharju«. Res se bije velik boj za podobo sveta, za premoč ali duhovnih ali materialističnih sil, vere in nevere, toda le čist boj na vsaki strani preizkusi vrednost in moč idej. Vse preveč se zdi, kakor da ob krščanski ideji in požrtvovalnem junaštvu hoče prevladati podoba taktičnega manifestanta, ki zamenjava bojna sredstva duha z bojnimi sredstvi političnih metod. Vsaka strategija in diplomacija z verskimi vrednotami rodi dvomljive uspehe in doživi prej ali kasneje svoj poraz. Do popolnega poraza, v izgubo svoje vsebine, v golo načelno sovraštvo pa vodijo vse materialistične bojne metode, ki si jih izposojujemo iz slabega političnega življenja.

Tako je »Straža v viharju« poizkusila tak boj tudi v kulturnih vprašanjih in ga napovedala tistim, ki takih vprašanj nočejo in ne morejo reševati s silo ali celo z neresnico. Ta struja je bila naenkrat postala zelo mogočna; postavila se je v sredo kulturnega življenja in v raznih vlogah: zdaj ostra opazovalka in sodnica, zdaj stražarka reda in — nazadnje celo življenjske zrelosti; toda njeno orožje je bila povsod sila. Tako je načela najprej gledališko vprašanje, pa v svojih sodbah ni mogla postaviti niti ene vredne misli; ko v svojih nastopih ni našla odziva, se je morala obrniti v lastno stran in jo začela črniti, da se izogiba »načelnemu gledanju« (Straža 1955/56, št. 3. Gledališče); pri tem je prezrla vse, kar je kdo drugi uveljavil načelnega.

Še mnogo nespodobneje je opravljala svoje nasprotovanje, kadar je poročala o kulturnih vprašanjih, ki so jih v predavanjih Akad. zveze obravnavali razni sotrudniki »Doma in sveta«. Ta poročila niso bila samo površna, ampak večinoma v jedru neresnična, da se je zdelo oboje: anonimni poročevalec ne more ali noče razumeti ničesar, kar presega kalup njegove apriorne pripadnosti. Kaj rado se je poročilo končalo s takimi in podobnimi besedami: »Svoje mnenje o problemu bomo povedali ob drugi priliki.« Tega »svojega« mnenja pozneje ni. Ali ga ni povedal kdo drugi, večji, ki bi ga bil moral, ali ga ni bilo več treba, ne vemo. Namen je bil dosežen: načelni dvom o človeku je ostal, nezaupanje proti neljubi struji se je poživilo. Kdo bo dajal račun za neresnico, sum in dolžni ugovor? Nihče, saj anonimnost daje pravico kolektivne neodgovornosti.

Tudi to našo podobo je bilo treba pokazati. Nevidni igralec mora na dan, ali pa naj s poštenjem krije svojo brezimnost. V politiki časti vredni ljudje stopajo z odkritim obrazom in polnim imenom, celo tam, kjer se brez imena rada zateka vsa brezosebna strast. Kako naj sodimo o akademiku, ki je morda celo viden javni delavec, kadar v načelnem boju skrije svoje ime, da bi laže pokazal svoje nasprotstvo? Naj se tudi tu kaj spremeni v prid pravemu krščanstvu. Morda so znamenja boljšega časa že tu; letos kaže »Straža v viharju« več volje do stvarnosti, po nji bo javnost sodila njeno vrednost.

V

Če hočemo zaključiti misli o nasprotjih v našem kulturnem življenju, si moramo končno ogledati obe podobi, ki v svojih skrajnostih hočeta vplivati nanj. Prvi je do racionalizma izčiščeni načelni katoličan, drugi je v gesla in udarnost zaupajoči manifestant; prvi izhaja iz starejšega rodu in si skuša vzgojiti razumsko trdno, načelno neizprosno mladino, drugi, ki je akademski, postavlja katolištvo v vsakdanjo taktično preizkušnjo. Oba poudarjata moč organizacije, eden v centralni disciplini, drugi v periferni udarnosti. Čeprav si nista prijazna, se oba srečujeta na isti točki: v boju proti tistemu, ki ni z njima, in mu zato očitata pomanjkanje načelnosti. Razmerje do prvega smo že povedali in vnovič poudarjamo, da katoliško kulturno delo ne sme živeti v ožinah, ki v resnici obstoje, glede drugega trdimo, da prav zaradi svoje prevelike zunanje sile resno ne more prodreti

do kulturnih vprašanj; njegovo delo utegne biti koristno kjerkoli, v katoliški kulturi ne. Lepo je gledati zdrav rod, pripraven za vsako delo, zvest svojim voditeljem, brez strahu v svojih načelih — toda ne smemo soditi vsega najvišjega z vsakdanjo mero. V življenju in človeku so velike reči, ki se jim je treba počasi približati. Vse prevečkrat se slišijo na nepravih krajih besede o »večno veljavnih načelih«, ne da bi pri tem mislili na kaj drugega kakor na veljavnost svojega mnenja. Tako se zdi, kakor da so svetovnonazorski idejni kompleksi že sami vrednostni pojmi, s katerimi plačujemo drug drugemu dolžne odgovore. Neprestano vezanje svoje ideje s cerkveno in božjo voljo je tako nepremišljeno, da ponižuje najvišje njene ustanove in pogosto vodi k zlorabi in krivici. Zlasti nikar ne sodimo vernosti tistih, ki niso v vsem osebnem gledanju z nami. Pomislimo, da vera sama združuje najvišjo človeško moč in največjo onemoglost: onemoglost pred stvarmi, ki so preko nas, in moč, da pritegne nase vso našo bit in je ne izpusti. Nepomirljivo valovanje med nadnaravnim in naravnim razodetjem, teženje v dno duše in v neposrednost z Bogom ni sama razumska izvestnost, ne manifestacija; vera kristjana kloni pred Bogom in njegovo vzvišenostjo, lepoto in dobroto, se približuje in odmika v vsej svoji veliki malovrednosti, sprejema in daje; sprejemam, da živim, dajem svojo slabost, svojo ničnost, »harfo, ki jo prebira Gospod.« Izvestno je zame Njegovo bivanje in moja odvisnost od Njega; izvestno je spoznanje, da nisem nič in vendar živim in sem nekaj v Njegovem namenu, izvestna je Njegova milost, s katero me odrešuje smrti, da iščem miru v Njem, in zato hočem biti kristjan. Z bolečino mi večkrat udari v misel izpoved tistega daljnega prijatelja in sodobnega iskalca vere, ki ga je privzdignil pogled na verno množico, pa je šel v samotno cerkev in se je vrnil tuj, ker ni našel takoj pogovora z Njim — pa še hujša mi je misel na vsako lahkomišelnost demonstracijo za Boga. Zato mu blagor, kdor dogradi Bogu svojo kamrico in v nji vse uredi in polepša, da mu je svetlo in živi v skriti tihoti z Njim. Pa nič zato, komur Bog ni dal dograjenega sistema in filozofskega miru; morda mu je dal živo središče, v katerem se tiho taretata um in srce. »Kar Bogu žrtvujemo, mora boleti,« je zapisal moderni dramatik. Pravi kristjan mora biti hvaležen tudi za ta nemir, za sladko breme življenja. Tudi to breme se bo samo v sebi olajšalo in dušna motnjava se bo zjasnila. Kdor občuduje svetnike, mora razumeti tudi živega človeka.

»Premalo jasno,« reče morda urejeni mislec, »premalo načelno,« utegne dodati programatični organiziranec. Tu mi hodi v misel marsikako delo Petra Lipperta, zlasti ono o sodobnem vernem človeku (*Stimmen der Zeit*, januarja 1934), kako loči svet idejnega reda in osebno verno trpljenje, kako čudovito pojasnjuje trojno podobo vernega človeka: bogoiskatelja, božjega služabnika in božjega prijatelja. Spomin na tega velikega sodobnega kristjana in duhovnika mi je prav ta trenutek še svetejši, ko se zavem, da ga ni več. — —

Ni bil namen tega pisanja, ki se je dolgo obotavljalo, da bi si razjasnili sama nasprotja, še manj, da bi se kakorkoli opravičevali — tudi ne vemo, komu — ampak vse prej, da bi si napravili gaz preko predsodkov

in ovir v svobodnejšo skupnost. Mi se vsi preveč trudimo, vsi preveč trpimo, in brez pravice do zasluženja. Ozračje zadnjega časa nas je začelo dušiti, namesto da bi šli naprej, se neprestano ustavljamo. »Dom in svet« je res do danes užival vso svobodo in le redko so se primerile nevšečnosti, ki so se dotikale bistva in smeri katoliškega kulturnega dela. Toda posamezna znamenja ne izključujejo, da bi se kaka »načelna« akcija utegnila približati tudi kulturni smeri in bi s svojo razčiščevalno tehniko dokazala celo nevarnost našega dela. Odrežite vse, kar ne spada v vaš strogo obmerjeni okvir in ostalo bo samo anonimno središče! »Dom in svet« je prav zaradi svoje notranje stiske zadnja leta zamudil marsikaj, kar bo težko dohitel v prihodnosti, zato potrebuje samo ravne poti.

Pa še zaradi nečesa je potrebno, da govorimo o vsem tem. Odkod delavci? Iz prvega tabora utegnejo kdaj priti, iz drugega, ki prehaja celo v politično vsakdanjost, najbrž nikoli. Rajši pa bi se tudi tu motil, seveda bi se morale spremeniti metode. S strahom gledamo, kako se prikazuje nova podoba sodobnega človeka, ki postaja vse splošnejša in prikriva tisto, kar tihega nastaja v globinah. To je podoba mladega voditelja, glasnega in gotovega si samega sebe, sodobnega realista, ki izgublja sramežljivost pred samim seboj, se že čuti javno osebo ter zahteva za svoje prepričanje priznanja. Že stopa na ulico in tribuno, iz stranke dograjen delavec, zaslužen mož. Sami premočni glasovi, da bi še kdaj slišali, kako se rodi bolečina mladosti in kako se iščejo studenci pod površino. Na debelo sprejeta in preživeta življenja zaustavljajo nedoživete rasti. Zato s skrbjo mislimo, kaj bo z našo kulturo, ko kmalu ne bo nikogar, ki bi se še hotel zatopiti v naše izročilo, se zamisliti v zemljo in davnino ter iz njenega bogastva in pravice graditi naprej. Nam je vse dogotovljeno! Naše narodno vprašanje nam sicer ni rešeno do kraja, ali kolikor bo treba, za to bodo poskrbeli višji voditelji; človeška družba sicer ni v redu, toda pravila za dobro človeško družbo so tu — vse sprejemamo brez bolečine, z razumom in zaupanjem v konjunkturo. Rod pravih delavcev je začel odmirati, na njegovo mesto bo stopil civiliziranec, slovenski civiliziranec, recimo tudi katoliški civiliziranec, morda celo gosposki dedič, ki ne bo vedel, kam z očetovo dediščino. Ne zapirajmo si oči! Nacionalizem se druži v smešno nasilni rasni enakosti, ni nam žal zanj. Socializem na novo uveljavlja človeške pravice in zbira delavcev iz razžaljene zavesti in ekonomske neurejenosti; vidiš delavce, ki prihajajo, le od tvoje strani jih ni. Kdaj se odpro usahli studenci, kdo jih oživi?

Čutim, da sem se vrnil k začetku in da sem povedal vse.